

Croatica XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Vesna Badurina Stipčević

**HRVATSKOGLAGOLJSKA LEGENDA O SV. PAVLU
PUSTINJAKU**

UDK 886.2.07-02-34

U članku su izneseni rezultati tekstološkoga istraživanja hrvatskoglagoljskih brevijarskih i zborničkih legendi o sv. Pavlu Pustinjaku. Upozoreno je na stilske značajke brevijarskih tekstova legende (II. Novljanski, Baromićev i Brozićev brevijar), koje upućuju na visoku jezičnostilsku razinu prevoditeljske vještine hrvatskih glagoljaša.

U povijesti kršćanske hagiografske književnosti danas je prihvaćeno da je legendu o životnom putu sv. Pavla, prvoga kršćanskog eremite i o počecima egipatskoga monaštva napisao Jeronim Stridonjanin, istaknuti duhovni otac zapadne crkve i autor mnogih kršćanskih književnih djela. Legendu o anahoreti Pavlu iz Tebe u Egiptu i njegovu prijatelju sv. Antoniju sastavio je Jeronim između 374. i 379. godine inspiriran vlastitim eremitskim životom u halkidskoj pustinji u Siriji. Napisao ju je na latinskom jeziku, a legenda je već prije 6. stoljeća prevedena na grčki, a ubrzo zatim i na orijentalne jezike: sirske, koptske, etiopske, kasnije i na arapski. Veliki broj prijevoda i prerada sačuvanih u brojnim rukopisima svjedoče o rasprostranjenosti popularnosti legende u istočnim i zapadnim kršćanskim književnostima. U raznim dužim i kraćim verzijama legenda o sv. Pavlu Pustinjaku činila je sastavni dio zbornika, menologija i sinaksarija koji su se upotrebljavali u istočnoj književnocrkvenoj tradiciji. Gotovo istovremen bio je njezin književni put i na Zapadu. Uključena je zajedno s drugim legendama o egipatskim pustinjacima u korpus hagiografskih tekstova *Vitae Patrum*, u tome je obliku prevedena na mnoge europske nacionalne jezike i doživjela je brojna rukopisna i tiskana izdanja. Osobito popularnost legenda je uživala među pavlinima, europskom monaškom redu osnovanom u prvoj polovici 13. stoljeća u Mađarskoj, koji su upravo sv. Pavla prvog eremitu držali osnivačem i zaštitnikom svoga reda.

Dok su slavenske ćiriličke književnosti upoznale prerade ove originalno latinske legende iz grčkih hagiografskih zbornika (različitih mineja, sinaksarija i dr.), književnopovijesna i tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljske legende o sv. Pavlu Pustinjaku upućuju da se hrvatskoglagoljska književnost u svom razvojnem tijeku susrela s dvije književne tradicije legende: prvom, starijom, grčkobizantskoslavenskom i drugom, mlađom, latinskom.¹

Od nekad vjerojatno većeg broja tekstova hrvatskoglagoljska književnost danas posjeduje pet tekstova legende o sv. Pavlu Pustinjaku. Dva se nalaze u srednjovjekovnim zbornicima: stariji zbornički tekst (*Akademijin glagoljski fragment 32 b*, dalje u tekstu *Fg*) fragmentarno je očuvan, a potječe iz druge polovice 15. stoljeća; mlađi zbornički tekst sačuvan je u cijelosti u *Žgombićevu zborniku (Žg)* iz 16. stoljeća. Ostala tri teksta legende nalaze se u hrvatskoglagoljskim brevijarima: u rukopisnom *II*.

---

¹ Dosadašnja literatura posvećena hrvatskoglagoljskoj legendi o sv. Pavlu Pustinjaku nije opsežna, no mnogi književni medievalisti (I. Milčetić, Vj. Štefanić, E. Hercigonja, D. Fališevac, I. Petrović, B. Grabar) u svojim bibliografskim opisima, te književnopovijesnim i teoretskim ekspertizama doticali su i pojedine tekstove ove legende. Spomenuti istraživači uključili su legendu u korpus hrvatskoglagoljskih svetačkih legendi, isticali su da se radi o zanimljivom poetskom tekstu, a raspravljali su i o njezinu porijeklu. Sve hrvatskoglagoljske tekstove objavila sam, te obradila njihove predložke i međusobne odnose u knjizi *Hrvatskoglagoljska legenda o svetom Pavlu Pustinjaku*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1992.

Novljanskom brevijaru iz 1495. i u tiskanima *Baromićevu brevijaru* iz 1493. i *Brozićevu brevijaru* iz 1561. godine. Izvori naših zborničkih tekstova nalaze se među tekstovima grčkobizantskoslavenske provenijencije, dok su predložci brevijarskih legendi zapadnoga, i to latinskog porijekla. Tekstološka obrada legendi – u kojoj sam posebice obradila zborničke legende, njihov međusobni odnos i odnos prema predlošku, zatim brevijarske legende, njihov međusobni odnos i odnos prema predlošku, kao i međusobni odnos zborničkih i brevijarskih legendi – pružila je zanimljive rezultate o kojima bih htjela ovom prilikom izvijestiti.

Tekstualna usporedba zborničkih legendi pokazala je veći broj sličnosti na temelju kojih možemo zaključiti da oba zbornička teksta pripadaju istoj redakciji, kao u primjeru:

I potom' na [vs]aki prazdnikъ na velikuju noćъ i petiko[sti] b(la)ž(e)ni Antonii oblača[še se v' s]tiharъ s(ve)t(a)go P(a)vla i [radov]aše se vsъgda ho[deći v nemъ]. Fg 2c

I potom' na vsaki dan' prazdnika i na veliku noć' i na petikosti b(la)ž(e)ni An'ton' oblačaše se va abit' s(ve)toga Pavla i radovaše se vsagda hodeći v nem'. Žg 84v

Kao autor jedne i druge legende navodi se neki notar Lav, koji je u legendi u *Žgombićevu zborniku* spomenut u prologu, a u fragmentarnoj legendi u kolofonu. Neke podudarnosti među tim tekstovima po kojima se oni razlikuju od grčkog predloška, pokazuju da su naše legende i filijacijski bliske, npr: *načesta gresti z(e)mlju nohti* Fg 2b, *načesta gresti zemlju nohti* Žg 84r prema *ἡρξάντο ὀρύττειν οἱ λέοντες; p(o)v(e)lē ima iti na m[ē]sto svoje* Fg 2b/c, *zapovida nima poiti vaspel' na svoje mesto* Žg 84 r/v *προσέταξεν αὐτοῖς ἐπελθεῖν*.

Razlike pak koje postoje među tekstovima možemo pripisati različitom odnosu njihovih prepisivača prema predlošcima. Fragmentarna legenda pisana crkvenoslavenskim jezikom s elementima hrvatskočakavskoga jezika ikavskog tipa pripadala je starijem, konzervativnijem tipu zbornika, koji je čuvao doslovce prepisane tekstove. Legenda u *Žgombićevu zborniku* pisana je crkvenoslavenskim jezikom s elementima hrvatskočakavskoga jezika ekavskog tipa i djelo je prepisivača koji je vrlo mnogo intervenirao u stanje predloška, pa je time stvorio novi, stilski obilježen tekst. Riječi grčkoga podrijetla, zatim konstrukcija dativa apsolutnog koja dolazi na mjestu grčkog genitiva apsolutnog, participi koji se sklanjaju kao i grčki participi, poredak riječi koji često ad verbum slijedi grčki izvornik, kao i neke pogreške u prijevodu – sve to nedvojbeno upućuje na grčki predložak slavenskom prijevodu čije hrvatskogla-goljske tekstove posjedujemo. Potencijalni grčki predložak nalazimo među rukopisima grčke b redakcije prema Bidez. Ova redakcija, koja je potvrđena u sveukupno pet grčkih rukopisa, te u po jednom orijentalnom tekstu, sirsom, koptskom i arapskom, kraća je preradba grčke a verzije, koja pak predstavlja direktni prijevod Jeronimova latinskog originala.

Tekstualne usporedbe hrvatskoglagoljskih i spomenutih grčkih tekstova pokazuju da nije moguće sa sigurnošću odrediti koji bi grčki tekst mogao biti neposredni predložak slavenskome prijevodu. Tomu je tako, jer npr. paralele za odstupanja od jedne skupine grčkih tekstova s kojom se naše legende većim dijelom slažu, nalazimo u grčkim tekstovima s kojima inače naše legende nemaju zajedničke podudarnosti.

Datiranje pak i lokalizaciju pretpostavljenoga slavenskog arhetipa teško je riješiti, jer osim hrvatskoglagoljskih tekstova koji nam prenose slavenski prijevod grčke legende o sv. Pavlu Pustinjaku *b* redakcije, ne posjedujemo ni jedan ćirilički tekst istoga prijevoda s kojim bi se naši tekstovi mogli usporediti. Osim toga, naši su tekstovi prilično kasnoga postanja, a k tome upravo onaj tekst koji čuva stariji jezični sloj legende nije u cijelosti sačuvan. Ipak, neke karakteristike toga fragmentarno sačuvanog teksta iz 15. stoljeća, a to su rijetke staroslavenske riječi, konstrukcija atributivnog dativa, kao i ostale sintaktičke konstrukcije, upućuju na to da je slavenski arhetip bio blizak tekstovima staroslavenskog razdoblja. Naši hrvatskoglagoljski zbornički tekstovi za sada su jedina potvrda o svojedobnom postojanju prijevoda grčke *b* verzije legende o sv. Pavlu Pustinjaku i u drugim crkvenoslavenskim književnostima. Naposljetku, postojanje crkvenoslavenskoga teksta ove legende samo u našoj književnosti, potvrđuje još jednom da hrvatskoglagoljska književnost u svom korpusu sadrži tekstove koji su važni i za rekonstrukciju slavenskih prijevoda.

Za razliku od zborničkih tekstova, hrvatskoglagoljski brevijarski tekstovi pripadaju zapadnoj, latinskoj književnoj tradiciji. Oni su dio liturgijske baštine hrvatskih pavlina glagoljaša koji su svoje crkveno središte u istarsko-primorskom vikarijatu imali u sv. Nikoli na Gvozdu. Kako nam svjedoče pavlinske glagoljske isprave, pavlini su se na ovom području jugozapadne Hrvatske u bogoslužju služili staroslavenskim jezikom i glagoljskim pismom, dok su glagoljsko pismo upotrebljavali i u javnome životu. Iz nekoć bogate pavlinske glagoljske baštine sačuvana su samo tri liturgijska glagoljska rukopisa: *II. Novljanski brevijar* iz 1495. godine, kojega je pop Martinac iz Grobnika u Lici pisao za pavlinski samostan sv. Marije u Ospu kraj Novog Vinodolskog, zatim *Vatikanski brevijar Illirico 10* iz 1485, pisan za pavlinski samostan sv. Jelene u Senju i naposljetku *Blagdanar popa Andrije* iz Novoga iz 1506. godine, pisan za Ivana Pažanina, priora pavlinskog samostana sv. Marije u Novom. Možda bi tim rukopisima valjalo pribrojiti i *Moskovski odlomak* glagoljskoga misala iz 15. stoljeća, za koji se ne može pouzdano ustvrditi da li ga je pisao prior Juraj iz crkve sv. Spasa u Senju.

Na postojanje kulta sv. Pavla Pustinjaka upućuje i postojanje njegova blagdana, 10. siječnja, koji je zabilježen u kalendaru nekoliko hrvatskoglagoljskih brevijara. I apostrofiranje sv. Pavla Pustinjaka u litanijama svih svetih, i to u *Hrvojevu misalu* na prvom mjestu, a u *Code slave 11* i u *II. Novljanskom brevijaru* na drugom mjestu ukazuje na pavlinsku baštinu.

Legendu o sv. Pavlu Pustinjaku nalazimo u tri hrvatskoglagoljska brevijara: pavlinskom *II. Novljanskom brevijaru* (N₂) i u dvama brevijarima, *Baromićevu* (Bar) i *Brozićevu* (Broz), koji su kao putni brevijari služili svećenicima raznih redova, pa tako i pavlinima. Sve tri brevijarske legende pripadaju istoj redakciji teksta, a njihovu latinsku paralelu nalazimo u Jeronimovoj legendi *Vita sancti Pauli primi eremitaе*.

Jezik kojim su pisane brevijarske legende crkvenoslavenski je jezik hrvatske redakcije, u kojem se isprepliću stariji, crkvenoslavenski i mlađi, dijalektalni utjecaji. Naši se tekstovi međusobno razlikuju u refleksu jata (refleks *jata* u N₂ je pretežno ekavski, a u Bar i Broz pretežno ikavski), vokalizaciji poluglasa, u pojedinim imeničkim i glagolskim oblicima i drugdje. Posebno treba istaknuti da je jezik brevijarskih legendi jezik *prijeвода* koji je nastao na hrvatskoglagoljskom tlu i nije tradiran iz kojega crkvenoslavenskog predloška. Usporedba hrvatskoglagoljskoga teksta s dosada najboljim kritičkim izdanjem latinskog teksta *Vita sancti Pauli primi eremitaе*, objavljenim 1943. godine u *Studies in the Text Tradition of St. Jerome's »Vitaе Patrum«*, pokazuje da postoje poteškoće pri preciznom određenju mogućega predloška našeg teksta. Smijemo ipak pretpostaviti da je predložak pripadao tekstovima legende mlađim od 12. stoljeća, tekstovima dakle koji su se nalazili u brojnim rukopisima ili tiskanim izdanjima *Vitaе Patrum*, a možda i u drugim zbirka srednjovjekovnih legendi. K tome, nije isključeno da je kao predložak našoj legendi poslužila i latinska legenda o sv. Pavlu Pustinjaku iz nekoga latinskoga pavlinskog brevijara.

Naš prijevod pokazuje znatan utjecaj latinskoga originala. Hrvatskoglagoljski tekst često slijedi ad verbum latinski, preuzima latinske posuđenice i konstrukcije. Primjeri sintaktičkih latinskih konstrukcija nominativa i akuzativa s infinitivom u hrvatskoglagoljskom su tekstu u većini slučajeva doslovce preneseni, a nisu prevedeni u izrične rečenice. Nasuprot tome, latinska participijska konstrukcija ablativa apsolutnog točno je zamijenjena konstrukcijom dativa apsolutnog ili je razriješana zavisnom rečenicom, latinski gerund zamijenjen je gerundivom, a i pasivne konstrukcije točno su i vješto prevedene. Sve u svemu, unatoč nekolicini krivo interpretiranih i loše prevedениh mjesta, tekst u cjelini pokazuje odlike vrsne prijevodne kvalitete.

Visoka razina prevoditeljeva rada ogleda se u uspješnom prevodeњу latinskih retoričkih figura. Stilističkom analizom hrvatskoglagoljskoga teksta moguće je registrirati antitezu, gradaciju i hiperbolu kao najvažnija stilska sredstva u cjelokupnom retoričko-figuralnom inventaru. Antitetički postavljeni pojmovi, što ih iznosimo, ujedno su i temeljni pojmovi religioznokršćanskog poimanja svijeta u legendi:

želiše d(u)šu ubiti a ne t(ě)lo N₂ 36la
nastoěše ljutostъ za m(i)l(o)srđie 36lc
o h(rъsto)vě sl(a)vě i o pogibeli sotonini 362d
ěže taščin'naě čtueši vměsto b(og)a 362d

Posljednja glava legende kao svojevrsni topos završetka strukturirana je isto tako na principu kontrastiranja. Jeronim svoje suvremenike bogataše direktno suprotstavlja svecu Pavlu Pustinjaku:

Vi že zlatimi čašami p'ete a sa rukoju vodu s'k'rbljući. i zadovolje stvori stvori (!) svoemu naravu. Vi v svitah̄ zlatom̄ tkanih̄ hodite. a nemu naihue svite v(a)šee k'odivalu nêst̄ bilo. Na da semu ubogomu otvoreñ̄ e(st̄) rai. A vas v' pòzlaćenih̄ svitah̄ jeona primet̄. On̄ h(r̄st)a rizoju naḡb suć̄ hranil̄ e(st̄). a vi v pur'pimi rizi sući ob'lēčeni pogubis'te h(r̄st)a. Pavl̄ samē̄t̄ prahom̄ pokrven̄ suć̄. i v'skrēšēñ̄ e(st̄) v sl(a)vē. a v(a)s̄ v krasnih̄ kamen'nih̄ rakah̄ mramornih̄ hranet̄. A z' dēli ih̄ zalimi gorēti budut' v mukah̄.
N₂ 366a

Radi postizanja što jačega moralnog učinka, u navedenom je odlomku uz antitezu upotrijebljena i gradacija. Upotrijebljena je istodobno u dva pravca. U jednome, u stupnjevanju moralnog i egzistencijalnog pada bogataša koji padaju u tjelesne muke; u drugome, u uskrснуću sv. Pavla, koji siromašan i sam sebi dovoljan uzlazi na nebo.

Hiperbola – mikrostruktura stila kojom se izražava isticanje i pojačavanje osnovnoga sadržajnog smisla – dominantna je figura u karakterizaciji likova legende. Glavni lik, sv. Pavao Pustinjak, prikazan je kao svetac koji trpi sve izazove sudbine i koji, usprkos svim poteškoćama, ostaje dosljedan i vjeran sebi i Bogu. Slično su idealizirana i dva kršćanska mladića koji su za vjeru spremni pretrpjeti i najgore muke. Hiperbola je isto tako korištena i u opisu nadnaravnih bića: hipokentaura – *č(lovē)ka k' konju upodob'lena* N₂ 362b i satira – *č(lovē)ka veliē imējuća velie nohti i v' nozdrēh̄ rogi a čelo krivo* N₂ 362c. U hiperbolizaciji opisa mumificiranog satira, koji je bio izložen u Aleksandriji, očita je sklonost srednjovjekovnog pripovjedača neobičnim pojavama. Susret i razgovor Antonija sa satirom, kao i prizor u kojem je opisano kako lavovi razumiju govor sv. Antonija, kako plaču i kopaju grob za sv. Pavla, isto su tako mjesta jake hiperbolizacije izraza.

Radi postizanja ritmizacije iskaza i paralelizma rečeničnih dijelova upotrijebljene su brojne figure ponavljanja, u prvom redu anafora i epifora. Kao stilemi ponavljanja posebno su zanimljive figure u kojima se ponavlja ista osnova riječi. Takva je figura paronomasija u kojoj ista osnova slijedi u susjednim riječima, npr: *mlaišago ml(a)dostju cvētom̄ cva-tučago* N₂ 361a, *nēsut̄ mog'li premoći... da bi ego premogli* 361b, *b'ludeći b'lud'na* 362c, *široku širinu* 363a. Figura etymologica ponavlja istu osnovu u glagolskom predikatu i objektu, npr: *svedočim̄ s'v(ē)doč̄stvom̄* 362a, *z'n(a)m(e)niem̄ zn(a)m(e)na se* 362b, *vidēl̄ videniē* 365b, a poliptoton ponavlja različite padeže iste riječi, npr: *rič̄ rič'ju pobiējući* 362b, *z(e)mlju z(e)mli v'ratiši* 364c, *grad̄ k gradu i zlato k' zlatu* 366a.

Uočljiva je i upotreba kontaktnih sinonima, čija je stilska funkcija eksplikativna ili pak pojačajna: *ot muh̄ i os̄ i s'ršeni* N₂ 361a, *vs'tati ili obrnuti* 361b, *vžigalo ili dvig'lo* 361b, *goru otainu ili pustu* 361c, *ukradeno*

ili *fal'sivoi muniđe* 361b, *zvèri i s'koti d'iv'e* 362b, *togo s'kotete i zvèrete roda* 362b, *idole i kapišće* 362c, *gos'podara ili star'ega* 364c, *motiku ili sečiva* 365b, *meju sl'zami i plačem* 366a.

Figure prenesenog značenja prožete su kršćanskim poimanjem svijeta i jedino su nam u sklopu tog svjetonazora i razumljive. Takve su primjerice metafore: *vitezь krep'ki h(rьsto)vь* N₂ 361b, *ščitь vère i b'rme up'vaniè* 362c, *dob'ri vojnь* (sc. hрьstovь) 362c, *vènac' pr(a)vdi* 364c, *agan'ca nas'lédovati* 364d, *v'z'dastь d(u)hь svoi b(og)u* 365a, *rvača tvoego Is(u)h(rьst)e* 365c, *vzvede umь kь g(ospodo)vè* 365c.

Značajna je i funkcija atributa-epiteta kao stilskog elementa. Značenje ovih atributa također proizlazi iz kršćanskog doživljajnog svijeta: *v'zmožnago maniha* N₂ 360c, *ot roda plemenita* 361b, *mudri junoša* 361c, *čas'tni staracь* 362b, *d'ev'lb s'tražecii* 362b, *k'nižnici mud'ri* 362b, *obedь sladakь i m(i)l(o)s't(i)vь* 364b, *s(ve)ti že An'toni* 364c, *sv'ršena ljub(a)vь* 365b, *b(la)ž(e)n(a)go P(a)vla* 365b, *t(è)lo s(ve)to* 365b, *dragi gostь* 365d, *dragi darь* 365d, *v' veliki prazdniki* 365d, *čьstnago o(t)ca* 365.

Uočavanje stilskih figura u latinskom tekstu i uspješno prevođenje tih figura u hrvatskoglagoljskom tekstu pokazuju da je kod našeg prevoditelja postojalo razumijevanje i osjećaj za jezični stil. Nema sumnje da je istančana jezičnostilska izražajnost mogla izrasti samo iz već postojeće i bogate tradicije doradenog stilskog oblikovanja u hrvatskoglagoljskim tekstovima, na što uostalom upućuju i druga istraživanja poetičkih osobina hrvatske srednjovjekovne proze.

Tekstološko pak istraživanje međuodnosa zborničkih i brevijarskih legendi, ukazuje na srodnost starijega, fragmentarno očuvanog zborničkog teksta i mlađih brevijarskih tekstova. Ta srodnost očituje se u uklapanju pojedinih dijelova, pa čak i cijelih odlomaka zborničke u brevijarsku legendu. Možemo reći da je pritom nastala kompilacija koja čini skladnu cjelinu. Čuvanje i povezanost s književnom crkvenoslavenskom tradicijom nagnala je glagoljaša-prevoditelja i to u kasnijim stoljećima glagoljaške pismenosti, da tu tradiciju uklopi u nove vlastite prijevode.

Kompilacijski brevijarski tekst legende o sv. Pavlu Pustinjaku svjedoči o postojanju veza i dodira između zborničkih, neliturgijskih i brevijarskih, liturgijskih tekstova, kao i o prožimanju starijega, crkvenoslavenskog nasljeđa i mlađe zapadnolatinske tradicije. Znakovito je upravo to dvostruko porijeklo hrvatskoglagoljskih legendi o sv. Pavlu Pustinjaku, jer zorno odražava dvojaku književnu orijentaciju hrvatske srednjovjekovne književnosti: u svojim počecima ta je književnost crpila iz istočnih grčkoslavenskih predložaka, a u kasnijim se stoljećima napajala na zapadnim izvorima.

Naposlijetku, ovo kratko razmatranje možemo zaključiti konstatacijom da legenda o sv. Pavlu Pustinjaku zauzima istaknuto mjesto među legendarnim tekstovima hrvatskoga književnog srednjovjekovlja. K tome, hrvatskoglagoljska legenda o sv. Pavlu Pustinjaku sadrži književne vrednote i bogata je filozofskim i ljudskim preokupacijama koje s lakoćom korespondiraju i s nama danas.

LITERATURA

- Bidez J, *Deux versions grecques inédites de la Vie de Paul de Thèbes, publiés avec une introduction*, Recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres de l'université de Gand, fasc. 25, Gand 1900, str. III–XLVIII, 1–33.
- Bratulić J, *Književna djelatnost hrvatskih pavlina, Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786*. (Katalog izložbe), Zagreb, Globus – Muzej za umjetnost i obrt, 1989, str. 279–295.
- Decker J. De, *Contribution à l'étude des Vies de Saint Paul de Thèbes*, Recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres de l'université de Gand, fasc. 31, Gand 1905, str. 5–87.
- Degorski R, *Edizione critica della Vita Sancti Pauli Primi Eremitae di San Girolamo*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma 1987 (disertacija u rukopisu).
- Fališevac D, *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1980.
- Grabar B, *La prosa medievale croata con speciale riferimento agli apocrifi*, ACME – Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, vol. XXXIX, fasc. II, Milano 1986, str. 139–149.
- Hercigonja E, *Srednjovjekovna književnost* (u seriji *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2) Zagreb 1975.
- Leclercq H, *Paul de Thèbes, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris 1938, t. 13, col. 2700–2706.
- Marković I, *Izabrane poslanice sv. Jeronima*, sv. I–II, Zagreb 1908.
- Milčetić I, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika III*, *Hrvatski Lucidar*, Starine JAZU 30, Zagreb 1902, str. 257–334.
- Milčetić I, *Hrvatska glagolska bibliografija*, Starine JAZU 33, Zagreb 1911.
- Nazor A, *Moskovski odlomak glagolskog misala XV st*, Slovo 20, Zagreb 1970, str. 103–109.
- *II Novljanski brevijar. Hrvatskoglagolski rukopis iz godine 1495*. Župni arhiv Novi Vinodolski, Fototipsko izdanje. *Uvod. Bibliografija*. M. Pantelić – A. Nazor, Zagreb – Graz, 1977, str. 9–38.
- Pantelić M, *Kalendar II Novljanskog brevijara iz 1495. g.*, Slovo 29, Zagreb 1979, str. 31–82.
- s.v. *Patrum Vitae, Bibliotheca Hagiographica Graeca* (u seriji *Subsidia Hagiographica* n° 8a), Bruxelles, Société des Bollandistes, 1957, t. III, str. 191–214.
- s.v. *Patrum Vitae, Bibliotheca Hagiographica Latina*, Bruxellis, Ed. Socii Bollandiani, 1900–1901, t. II, str. 943–950.
- Petrović I, *Hrvatski srednjovjekovni legendariji*, *Croatica Slavica Indoeuropea* (Wiener Slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband VIII, ur. G. Holzer), Wien 1990, str. 181–192.
- Steinmann J, *Hieronymus, Ausleger der Bibel, Weg und Werk eines Kirchenvaters*, Köln 1961.
- *Studies in the Text Tradition of St. Jerome's »Vitae Patrum«*, (ur. W. A. Oldfather), Urbana 1943.
- Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice* (priredio J. Bratulić), Književni krug, Split 1990.
- Štefanić Vj. i suradnici, *Hrvatska književnost srednjega vijeka, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 1, Zora – Matica hrvatska, Zagreb 1969.
- Štefanić Vj, *Glagolski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I dio, Zagreb, 1969; II dio, JAZU, Zagreb 1970.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VITA PAULI PRIMI EREMITAE
IN DER KROATISCHGLAGOLITISCHEN LITERATUR

Die Vita Pauli primi eremitae gehört zu den lateinischen Mönchsbiographien des hl. Hieronymus (IV. Jh.). Diese mittelalterliche Legende war in der östlichen und westlichen christlichen Literaturen sehr bekannt. Schön vor dem VI. Jh. wurde sie in das Griechische und kurz darauf in orientalische Sprachen übersetzt. Gleichzeitig war ihr literarischer Weg im Westen. Gemeinsam mit anderen Legenden über ägyptische Eremiten gehörte diese Legende zum Korpus hagiographische Texten *Vitae Patrum* und in dieser Form wurde in viele europäische Sprachen übersetzt.

Während die slavische kyrillische Literaturen die Fassungen dieser ursprünglich lateinischer Legende von den griechischen hagiographischen Handschriften kennengelernt haben, hat sich die kroatischglagolitische Literatur mit zwei literarischen Traditionen dieser Legende getroffen: mit der älteren, griechischen und mit der jüngeren, lateinischen Tradition. Der Text *der Vita Pauli primi eremitae* ist in fünf kroatischen Handschriften und Buchdrücken aus dem XV. und XVI. Jh. erhalten.

Die Forschungen der kroatischglagolitischen Texten bestätigen, dass die nichtliturgische Texte *der Vita Pauli primi eremitae* in einer näheren Verwandtschaft mit den liturgischen Texten dieser Legende stehen.